

Кирил Кабакчиев

ОТНОВО ЗА ПРОИЗХОДА НА ПЪРВИЯ ПИСМЕН СЛАВЯНСКИ
ЕЗИК, ИЛИ КАК СЪВРЕМЕННИ ПОЛИТИЧЕСКИ РЕЗУЛТАТИ СЕ
ВЪЗПРОИЗВЕЖДАТ В МИНАЛОТО

Въпросите за терминологията, отнасяща се до първия писмен език на славяните, напоследък отново станаха актуални¹. В този смисъл статията на Д. Стефанович² не е изолирано явление днес в славистиката и трябва веднага да се каже, че тя преследва определена цел — да се откъсне този език от етническата му принадлежност и да се докаже, че той не е бил говорим език за българския народ през съответния период³. Статията се отличава преди всичко с опита съвременни политически резултати да бъдат приложени при установяване на природата на първия писмен славянски език. С други думи, търси се възможност чисто езиковедски изследвания и свързаната с тях терминология да съдържат политически аспект, което проличава от самото заглавие. Задачата, която се поставя тук, е не да се доказва българската същност на първия книжовен славянски език⁴, а да се анализират от логическа гледна точка аргументите против българския характер на този език и методите, които се използват за етническо определяне на Кирило-Методиевия език.

Разделена на седем части (Предговор, Увод, Някои исторически предпоставки, Характерни черти на палеославянския език, Македонският аспект, Политиката и палеославянският език, Заключение), изпълнена с многословие и логическа непоследователност, статията трудно се поддава на строен анализ. Въпреки това тук ще се разгледат онези основни положения в нея, които по един или друг начин влизат в противоречие с установените в науката факти или пък водят до логически противоречия. Те биха могли да се формулират по следния начин:

1. Кой от термините “старославянски”, “староцърковнославянски”, “палеославянски” или “старобългарски” е най-подходящ за обозначаване на първия писмен славянски език?
2. В непосредствена връзка с терминологията е и проблемът за произхода на Кирило-Методиевия език и отношението му към съвременните славянски езици от генетична гледна точка.
3. Какво отношение може да има съвременната политическа ситуация спрямо първия писмен славянски език.

Отправна точка на автора е уточняването на термина “литературен език”, в който ще вляга съдържанието “посредник, чрез който се осъществяват писмените комуникации на даден език” (с. 1, бел. 1). Това съдържание се приема като основание първият литературен език на славяните да се нарича палеославянски. С други думи, различните славянски народи по онова време са осъществявали писмените си комуникации на един език. Как обаче би следвало да се нарича той? Д. Стефанович изтъква, че ще бъде използван терминът “палеославянски”, с който ще бъдат заместени другите два употребявани термина — “старославянски” и “староцърковнославянски”. Дотук с изключение на това, че терминът “старобългарски” изобщо не фигурира, нищо особено — право на автора е да използва един или друг термин за обозначаване на един и същ референт, на едно и също явление. Основанията за избора на термина “палеославянски”, които се излагат по-нататък, говорят обаче за нещо друго. Става ясно, че не терминологичната прецизност изисква нов термин, а стремежът да се откъсне първият писмен славянски език от етническата му принадлежност.

Терминът “старославянски”, макар и да е обичайното название за Кирило-Методиевия език, не трябвало да се използва, защото можел да предизвика “неудобства”, “ако се употребява невнимателно или се разбира неправилно” (с. 1). Терминът “староцърковнославянски” бил и по-точен, и по-прецизен, но и той можел да предизвика объркване с по-късните църковни славянски езици. За читателя съвсем естествено възниква въпросът как терминът “палеославянски” е застрахован от подобни неудобства, обърквания или неправилно разбиране? Въпросът се поражда от натрапчивото обстоятелство, че при налагане на термините “старославянски” и “палеославянски” като причина за неудобствата и объркването би следвало да се приеме първият елемент на композитума *старославянски* — *стар*. Когато той се замени с *палео* (очевидно с неславянски произход — гр. παλαιο), тогава всички неудобства, възможности за погрешно разбиране и объркване отпаднат. Как става това — в статията лихва пряко обяснение. Ето защо се налага внимателно изследване на произхода и същността на палеославянския език, на неговите особености, както те са представени в работата, за да се установи по какъв начин терминът “палеославянски” се изпълва със съдържание без недостатъци.

Според Д. Стефанович “палеославянският” се смята за изразител с г о л я м а п ъ л н о т а (разр. авт. — К. К.) на това, което се знае като “общославянски” (с. 1). За общославянския език той приема термина “протославянски”. Освен това присъщи на палеославянския били “определено южнославянски характеристики или характеристики, свойствени само нему” (с. 1). Логически следва изводът, че протославянският език не е включвал южнославянски характеристики и характеристиките, присъщи само на палеославянския. В такъв случай би трябвало да се направи заключението, че южнославянските характеристики, както и характеристиките на палеославянския, или не са славянски по природа (в противен случай би трябвало да участвуват като компонент на протославянския), или пък са елементи на отделни развити вече славянски езици. Няма съмнение, че се

взема предвид втората възможност, т. е., че става дума за отделни славянски езици, но не се използва понятието “език”, тъй като би се получил омагьосан кръг — палеославянският се състои от протославянски, южнославянски и от самия себе си. Опора за предположението, че става дума за южнославянски език, когато се говори за южнославянски характеристики, дава и следното твърдение: “Разбира се, по това време тези славяни (бъдещите южни славяни) представлявали една голяма етническа група, която въпреки племенните различия е била компактна от гледна точка на езикова и етническа (разр. авт. — К. К.) хомогенност” (с. 2). Следвайки логиката на Д. Стефанович, трябва да предположим, че и източните, и западните славяни са били хомогенни в езиково и етническо отношение, т. е. протославянският се е бил разпаднал вече на три макродиалекта. Как тогава да се приеме съществуването на един протославянски език по времето на Кирил и Методий, което е поне пет века по-късно от времето, когато се отделя южният праславянски макродиалект? Самото наличие на южнославянски език вече предполага отсъствието на единен протославянски език. Авторът би могъл да възрази, че изтъкнатата хомогенност се отнася изобщо до протославянския, но тогава как са определени споменатите “южнославянски характеристики”? Известна съществува по този въпрос дава следният израз: “Тъй като трябва да е имало диалектни различия между славянските езици (разр. авт. — К. К.) и по времето на оформяне на палеославянския, със сигурност следва...” (с. 6). Всеки лингвист би обърнал внимание, че тук става дума за смесване на понятията “език” и “диалект”, което се среща и другаде. Но не това е толкова важно, а неизбежното заключение, че палеославянският език се оформя от славянски езици — протославянски, южнославянски и палеославянски. Последният компонент, който реално е еднакъв с общото, получава допълнителни разяснения с думите: “Славянските апостоли са говорили свободно “славянски” (несъмнено някаква форма на протославянския), какъвто са говорили славяните във и около Солун” (с. 2). Иначе казано, общото (протославянският) не съдържа частното (“форма на протославянския”)! Ето как би следвало да изглеждат съставките на палеославянския след току-що цитираното разяснение — протославянски, южнославянски и “някаква форма на протославянски”. За спецификата на тази форма на протославянския не се казва нищо. По какво се различава тя от протославянския и на базата на какво участва като самостоятелен компонент?

Различните разяснения за произхода на първия писмен славянски език, предлагани от Д. Стефанович, трудно могат да се свържат едно с друго. “Палеославянският, твърди авторът, се смята за много близък до протославянския (или говоримия славянски) език” (с. 7). Следователно говоримият славянски език от времето на Кирил и Методий е протославянският, а писменият — палеославянският. Не можем да се съмняваме ни най-малко в направеното заключение за двата езика, защото на друго място четем: “Протославянският (говоримият език, от който възникнал палеославянският и от който са подсказани неговите форми) или палеославянският (писмен език, създаден на базата на протославянския и

който не е говорим с изключение на предаване чрез свещениците, но който...” (с. 12). Изводът, който следва, е, че Кирил и Методий, владеейки “някаква форма на протославянския”, са създали палеославянския, който не е говорим! Казано то, че палеославянският е писмена форма на протославянския, в друг случай не се отстоява така категорично: “Н о с е п р е д п о л а г а (разр. авт. — К. К.), че “старославянският” (= палеославянският) е бил писмената форма на “обикновения славянски” (= протославянски), и наистина о п р е д е л е н и е л е м е н т и (разр. авт. — К. К.) от последния бяха изведени от него” (с. 12). От всичко казано досега би могъл да се състави следният синопсис. Различията между говоримия протославянски и писмения (палеославянския) са южнославянските характеристики и характеристиките, присъщи само на палеославянския (писмения протославянски), които остават неизвестни. Тези характеристики следва да определят и близостта, и различието между палеославянския и протославянския! На читателя едва ли ще убегне от погледа и следната антиномия. От една страна, палеославянският не е говорим (с изключение на свещениците!), т. е. той е мъртъв език със самото си раждане. От друга страна, той бил много близък до протославянския, който пък е говорим език на славяните! Мнението, че палеославянският език е мъртъв като латинския за християнския свят от онова време, фигурира и на други места. Палеославянският се нарича “славянски църковен език” (с. 3), твърди се, че той е станал църковен език в отделните страни, в това число и в България (с. 9)!

Интересна логическа постройка се получава, когато се вземе предвид мястото, където се е зародил палеославянският език. Поради това, че протославянският е бил познат на всички славяни, а палеославянският е бил предаван устно (!) и в писмена форма от духовенството на източните и южните славянски народи, “въпросът за територията изглежда излишен” (с. 12). В същото време се смята за “общопризнато, че палеославянският се е базирал на славянски диалект, говорен около и в Солун през IX век” (с. 9). Ако палеославянският се основава на солунския диалект, следва, че протославянският се основава на този диалект, защото за Д. Стефанович палеославянският е писмена форма на протославянския!

Особено важно е да се отбележи, че към характерните черти на палеославянския се включва наличието на гърцизми и латинизми. “Много гърцизми в писмото, лексиката, словообразуването и синтаксиса свидетелствуват за близост с гръцкия език” (с. 7). Неизбежно възниква въпросът били ли са разбираеми гърцизмите и латинизмите за всички славяни? Несъмнено палеославянският е бил предназначен за ония славяни, които са разбирали чуждите езикови форми. Във връзка с това следва да се подчертае, че авторът нищо не казва за **прабългаризмите**. Може би и те са били разбираеми за всички славяни и са част от протославянския?

В статията е отделено място за съществуващите хипотези относно произхода на палеославянския — панонска и македонска. За македонската теза Д. Стефанович пише: “Тази теория се базира на определен брой фонетични особености и

преди всичко на значението на групите съгласни *жд* и *шт*, които се срещат в южномакедонските речеви форми (субдиалект или местен говор) около Солун, от който район са славянските апостоли” (с. 7). Оттук се внушава, че тези с п е ц и ф и ч н и з а б ъ л г а р с к и я е з и к с њ ч е т а н и я се намират единствено в субдиалекта на Солун. Известно е, че въпросните съчетания в българския език са наследници на праславянските (според Д. Стефанович протославянските) *tj* и *dj*. Авторът цитира М. Krleža, че “промяната до *шт* и *жд* във връзка с протославянските *tj* и *dj* се смята, че принадлежи на югоизточните славянски диалекти” (с. 8). Кои са тези югоизточни диалекти и към кой език са се отнасяли и се отнасят те? Необходимо е да се изтъкне, че за солунския говор, както го разбира Д. Стефанович — “във и около Солун”, групата *шт* не е безусловна характеристика. В този говор праславянското съчетание *tj* преминава в *шч*⁵. Констатирано е, че в северните околности на Солун говорите притежават *шт* — *шч*⁶. Очевидно съвсем не е случайно основата на палеославянския език да се търси едва ли не до стените на Солун. Д. Стефанович забравя, че още В. Ягич определя като основа на Кирило-Методиевия език диалекта между Солун и Цариград⁷. Днес славистиката разполага с достатъчно факти за генетическата връзка на първия писмен славянски език с родопските говори на българския език⁸.

Заслужава внимание и следното противоречие. Протославянският език след разпадането на балтославянската езикова група представлявал група от диалекти, “съдържащи в зародиш особености на бъдещите езици” (с. 2), но диалектите си приличали много. След като се говори за един език — протославянски, би следвало да се предполага и един етнос. Но такова нещо не се забелязва. Говори се за “сръбска държава” по времето на Пресиан и за “сърби”, а тези понятия са неотделими от понятията “сръбски език” и “сръбски народ”. В същото време за дадения период (IX в.) населението в Македония се назовава само “славяни” и “македонски славяни” (с. 5). Следователно наред със сръбския народ на Балканския полуостров е имало и друг, “неизвестен” славянски народ. Къде остана преди това заявената етническа и езикова хомогенност на южните славяни? По този повод е забележителен следният израз: “От XI в. нататък специфичните черти на различните райони, където палеославянският е бил писмен, са по-очевидни, първо като грешки или неволни пропуски на хората, преписвали текста...” (с. 8). За какви “райони” и за какви “хора” става дума? Няма съмнение, че се имат предвид държави и народи, а това значи и отделни славянски езици. Този факт съвсем не е по вкуса на автора и той се изразява евфемистично. В противен случай от хомогенния протославянски или пък южнославянски език през IX в. (създаването на Кирило-Методиевата азбука и преводи) са възникнали за около един век останалите славянски езици или пък само южнославянските езици. Противоречивото отношение към протославянския се вижда в думите: “Смята се, че структурните особености на палеославянския отразяват архаичното състояние на славянския (те) език (езици)” (с. 7). И тъй като палеославянският се базира на протославянския, следва, че последният е бил конгломерат от езици.

Интересно е схващането на Д. Стефанович за палеославянския език и неговото развитие. На нас не ни е известен палеославянският език, защото не са били запазени оригиналите, а по-късни паметници, които го представят в развитие. “От тези първи “литературни творби” не е намерен нито един оригинал и основата, върху която са изградени повече от заключенията..., са няколко текста и надписи от десети и единайсети век, отразяващи развитието на палеославянския по това време” (с. 6). Не се дава обаче отговор по какво се различава реконструираният палеославянски от палеославянския в развитие. Развитие то продължило през XII и XIII в. в различни страни, което довело до установяването на различни версии, а версиите на палеославянския станали църковни “езици” (с. 9), “ясно различими един от друг така, както и от палеославянския...” (с. 9). Любопитно е да се узнае по какво се различава “българо-славянската” версия от палеославянския в развитие и съответно от реконструирания палеославянски. Вероятно поради ясно доловимите разлики Д. Стефанович оставя читателя да ги търси сам.

Учудване буди и интерпретацията на проблема за мястото на палеославянския сред останалите славянски езици. Ето какво четем: “Сродни един на друг, днешните литературни езици на славяните не са от никакво особено значение за установяването на неговата природа и корени (на палеославянския — бел. авт. — К. К.) било от лингвистична или от историческа гледна точка” (с. 15). Странно е тогава от какви позиции се установява, че палеославянският е писмената форма на протославянския. Според автора палеославянският е просто “изходната точка за изучаването на славянските езици”. Такъв е и протославянският език — той има “изключително значение за изучаване на всички славянски езици” (с. 2). Очевидно е налице желанието на Д. Стефанович да отхвърли сравнителното изучаване на славянските езици преди всичко в диахронен план. Но да видим доколко сам той не отделя внимание на съвременните славянски езици по отношение на палеославянския.

Във връзка с “балканизационния процес” се казва: “... тенденцията към “опростяване на съществителното”... засяга главно връзката между сегашните македонски говори (има се предвид македонски език! — бел. авт. — К. К.) и палеославянския” (с. 10). За каква връзка става въпрос, когато съвременните славянски езици нямат никакво отношение за установяване природата и корените на палеославянския. Оказва се, че отношение към палеославянския език имат не само диалектите, но и книжовният македонски език: “Въпросът за връзката на този новосъздаден македонски литературен език и палеославянския изисква да се вземат под внимание особеностите на историческото развитие на Македония” (с. 9).

В статията е отделено внимание и за паметниците, които представят палеославянския език в развитие. Изброяват се девет паметника — седем глаголически и два кирилски (с. 8). Ето каква характеристика се прави на някои от тях. За Киевските листи се казва, че това е паметник, “който съдържа две характерни черти на чешкия език”. За Маринското евангелие — “Предполага се, че е писан

от сърбин”. Смайва твърдението за Савината книга — “писана от св. Сава, светец покровител на сърбите”. Като се има предвид твърдението, че съвременните славянски езици не са от голямо значение за определяне корените на палеославянския, редно е да се попита как е констатирано, че някои от паметниците са писани или преписвани от чех, сърбин или хърватин; защо не се казва от какъв народностен произход са книжовниците, работили върху другите паметници; как е извършена реконструкцията на палеославянския и как са отстранени чуждоезиковите наслоявания, без да се имат предвид съвременните славянски езици? И още нещо: Д. Стефанович смята, че “диференциацията на отделни литературни езици започва доста рано — през XII в.” (с. 6), а Киевските листи са “от края на X в.” (с. 8). Как тогава да се съчетае последният факт с хомогенността на палеославянския език или пък на протославянския, който бил говорим за всички славяни от времето на Кирил и Методий. Наистина не съществува единно мнение за количеството и състава на старобългарските паметници, но посочените от Д. Стефанович, въпреки аргументите, са твърде малко⁹.

В статията е отделено място и за азбуките, които били много добре адаптирани към особеностите на езика (с. 6). Не се казва обаче, че двете азбуки са изградени за предаване на фонетични особености на два диалекта — солунския и преславския. Езиковите изследвания показват, че глаголицата отразява родопски диалект като смолянския¹⁰. В родопските говори днес има най-много запазени остатъци от оня тип диалект, на който са се опирали Кирил и Методий при създаване на азбука и книжовен език¹¹. Кирилицата обаче се гради върху северозточен диалект, чиито наследници днес са еркечкият и тетевенският говор¹².

Изнесените дотук данни и тълкуването им съвсем не говорят в полза на термина “палеославянски”, както го схваща Д. Стефанович. Очевидно не термините са причина за едно или друго логическо противоречие между посочените, а опитите да се отдели първият писмен славянски език от етническата му съотнесеност, да се отхвърли основната му функция като средство за общуване на българската народност. Операцията се извършва под благовидния стремеж към терминологична точност.

В следващите редове ще се спрем на термина “старобългарски” и свързаните с него проблеми. На този термин авторът не отделя голямо внимание. Въпросът е решен в политически план. “През периода на сръбско-българския спор за Македония беше изфабрикуван определен термин за палеославянския, а именно “старобългарски” като част от великобългарската пропаганда” (с. 11 — 12). Кога е започнала великобългарската пропаганда — не се казва. Но трябва да се приеме, че редица чуждестранни учени¹³ от XIX и XX в. като А. Шлайхер, А. Лескин, Фр. Л. Челаховски¹⁴, М. Хатала, Ян Гебауер, К. Иречек, Фр. Пастърнек, В. Вондрак, В. Ягич, В. Облак, А. М. Селищев, А. Мазон, Н. ван Вейк и др. са работили за великобългарската пропаганда. Но за Д. Стефанович и това си има своето обяснение: “... западноевропейските учени се заеха със славистиката по-късно, когато вече спорните въпроси бяха започнали все повече и повече да се отцветяват от националистически диспути” (с. 11). На великобългарската пропаганда е бил

задължен и критикуваният от Д. Стефанович проф. Н. В. Джопсън, който аргументира използването на термина “старобългарски”. Възраженията на Д. Стефанович са добре познати — старобългарският език лесно можел да се сбърка със “стария български”, който бил тюркски език, напълно различен от славянските езици. Наистина езикът на прабългарите е тюркски и едва ли някой би го смесил със старобългарския, оня славянски език, на който са създадени първите писмени паметници на славянството. В противен случай не може да се обясни как Йоан Екзарх, който носи прозвището Български, пише на език **словѣньскѣ**. Когато разсъждава върху термините “старославянски” и “обикновен славянски”, авторът изтъква, че прилагателните *стар* и *обикновен* са напълно различаващи се (с. 12). Достатъчно добре се различават и прилагателните-представки *пра*¹⁵ или *прото* (гр. πρῶτος) от *стар*. Така че старобългарският език е славянски, а прабългарският е тюркски и опасенията за смесване са мними.

В противоречие със стремежа да се докаже, че палеославянският език е бил писмена форма на протославянския, който се е говорел от всички славяни, се казва: “Тъй като е общопризнато, че палеославянският се е базирал на славянския диалект, говорен около и в Солун през IX в., си струва да се изследва етно-историческата позиция на езика в този район, който сега е част от Гръцка Македония” (с. 9). След като солунският говор е диалект на говоримия общославянски език, следва, че отделен славянски етнос през IX в. в географския район Македония не е съществувал. Това противоречие ни най-малко не смуцава Д. Стефанович и той извършва етно-историческото си изследване. За автора славянското население в тази част на Гърция било наричано по различни начини — “славяни, каури, християни, македонци-славяни, македоно-славяни, славомакедонци, славофони, южни славяни”. Не се уточнява “миналото”, нито пък се посочват източниците, където са се срещали тези доста многобройни и доста странни названия. Във всеки случай обаче те са били в употреба преди XIX в., защото през този век са използвани други названия — “гърци, сърби, български славяни, южни сърби, западни българи, македонски гърци, македонски българи”. И за тези названия не се посочват източниците. Какво е положението днес? “И з г л е ж д а в с е п а к (разр. авт. — К. К.), че сегашните славяни в Егейска Македония са склонни да се идентифицират със социо-етническите македонци в Югославия, с които те са в етническо единство” (с. 9). Така Д. Стефанович решава етническата принадлежност на днешните славяни в Егейска Македония. Любопитно е да се узнае откога славяните от околностите на Солун и изобщо в Егейска Македония проявяват такава склонност за идентифициране. Разбира се, откогато съществува “македонски литературен език” и “социо-етническа националност” — от 1945 г. Но какво етническо самосъзнание е имало това население преди 1945 г.? Същият въпрос се отнася и за населението в днешната Република Македония.

В желанието си да откъсне палеославянския език от етническата му съотнесеност авторът “спестява” някои факти. Така например не се споменава нищо за настаняването на Куберовите българи в Керамисийското поле и за това, че

впоследствие областта започнала да се нарича България¹⁶. Не се споменава и за решението на Константин IV Погонат Кубер да се засели под планината Кисос, близо до Солун¹⁷. Д. Стефанович твърди, че прабългарите се настаняват само в Североизточна България и значително по-късно пристигат като окупатори в Македония. Ето какво пише в Увода: “Хановете (Пресиян и Борис — бел. авт. — К. К.) разширили границите на българската държава далеч на юг и на запад, включвайки днешните македонски градове Дебър, Охрид и цялата Горна Струмска долина... По този начин основната част от населението на разширената българска държава станала предимно славянска” (с. 3). Това е подготовка за въвеждане на две обстоятелства, които трябва да аргументират съществуването на два различни етноса и два езика в България. От една страна, в Македония, от друга — в Тракия и Мизия.

Първото обстоятелство е с етнографски характер. Става дума за празника Слава, който като религиозен обичай днес се спазвал от сърбите и “македонците”. Оттук авторът прави заключението, че “славяните, които са приели названието на българите, по онова време са празнували Слава, но под влияние на окупаторите постепенно са го изоставили” (с. 13). С други думи, славяните в Македония, които празнуват празника, не са приели името българи, защото там прабългарите не е имало и те не са успели да премахнат празника.

Второто обстоятелство е от езиково естество и се свързва с “балканизационния процес”, “засягащ въпросните сръбски, македонски и български диалекти” (с. 10). Главна характеристика на “балканизационния процес” е “опростяване на съществителното”. Разяснява се, че терминът “балканизационен процес” се използва за означаване на отдалечаването “от общите основни норми на славянския (!), и особено от граматичните черти, характерни за палеославянския...” (с. 11). В това отношение само българската диалектна група е отишла напред. А защо? Както при празника Слава, и тук причината е в прабългарите, в силното влияние на тюркската езикова традиция. “Високата степен на “балканизация” на българския език е била без съмнение затвърдена от вероятността натуралните българи, изправени пред сложната падежна система на славянския език, да са приспособили към нея по-простата система на членуване на своя собствен език, към който са били привикнали” (с. 11). Следователно диалектите, разположени в Македония, които са за Д. Стефанович чисто славянски и не са търпели влияние от “натуралните българи”, са с по-ниска степен на “балканизация”. Но как се извършва “степенуването” на “балканизационния процес” и какви са критериите за него — остава тайна. Не се представя абсолютно никакъв езиков материал, за да се убедим, че съществува подобна диференциация между българските и македонските диалекти. И тъй като липсват подобни езикови данни, се преминава към умозрителни построения, които би следвало да имат поне логическа стойност, а това не е възможно без фалшифициране на фактите.

Ще започна с твърдението на Д. Стефанович, че Климент и Наум са “македонски славяни” (с. 3). Откъде се черпят сведения за такава народностна принадлежност на Кирило-Методиевите ученици — не се казва¹⁸. Не се казва и кой е

биографът на Климент, чието сведение се използва. Несъмнено се има предвид Теофилакт Охридски. Но неговото пространно житие е посветено Κλήμενος, επισκόπου Βουλγαρίων!¹⁹. Краткото житие от Димитър Хоматиан, вероятно добре известно на Д. Стефанович, е в памет Κλήμενος, επισκόπου Βουλγαρίας, **Κλιμεντα ἐπίκπα βλγάρσκαα**²⁰. Гръцкият житиеписец Димитър Хоматиан нарича Климент Βουλγαρίας φωστήρ — **българскѣн свѣтиликъ**, който бил поставен на архиепископския престол παντός του Ἰλλυρικοῦ καὶ τοῦ κρατοῦντος τῆς χώρας Βουλγαρικοῦ ἔθνος — **вѣсѣмѣ Илирикѣ, и обѣдрѣженъ землѣ бλγάρскомѣ езыкоу**. Именно в това житие е посочена народностната принадлежност на Климент, която съвсем не е “македонска”: Οὗτος ὁ μέγας πατήρ ἡμῶν καὶ τῆς Βουλγαρίας φωστήρ τό μὲν γένος εἰλκεν ἐν τῶν Εὐρωπαϊῶν Μυσῶν, οὓς καὶ Βουλγάρους ὁ πολὺς οἶδεν ἄνθρωπος — **Сѣ великѣн Ѡць нашъ, и бλγάρскѣн свѣтиликъ рода вѣ Ѡ Евроπίи мисѣнскыихъ ѣже и Бλγάρіи мнѣго разоумѣн**. Авторът на статията пише: “В своята епархия Велес, където хората са били все още езичници, Климент обучавал свещеници и съчинявал проповеди за обикновени хора” (с. 3). Тъй като Климент е от европейските мизи, т. е. българин, а за Д. Стефанович по това време българите са отделен тюркски народ, би било интересно да се узнае на какъв език и за кой народ е съчинявал проповеди “македонският славянин” Климент. Теофилакт Охридски в Пространното житие съобщава, че за паството на Климент са липсвали похвални слова на български език: ὡς μὴ ὄντος Βυλγάρων γλώσση πανηγυρικοῦ λόγου (с. 132). Народът, сред който е работил Климент, са българите — τῶν Βουλγάρων (с. 134). Климентовите произведения са били разбираеми дори и за най-простия българин — ἀλλί οἴους μὴ διαφεύγσιν μηδέ τόν ἥλιθιώτατον ἐν Βουλγάροις (с. 132). Постановката на Д. Стефанович за съществуването на два етноса — славянски и български — поне до края на десети век съвсем не се свързва с етническото определение на Теофилакт за народа, който не разбирал гръцките писания. Този народ е наречен славянски или още български — τό τῶν Σθλοβενῶν γένος, εἴτ οὖν Βουλγάρων (с. 80) и т. н., и т. н. Никак не е маловажно казаното от житиеписеца, че при княз Борис се е покръстил и християнизирал τῶν Βουλγάρων ἔθνος²¹ и че създадената от Кирил и Методий азбука е предназначена за българския език γράμματα τε ἐξευρέσθαι, δασύτητι Βουλγάρου γλώττης, че те са направили преводите на τό Βουλγαρικόν (с. 88). Странно е, че всички тези сведения²² не са използвани от Д. Стефанович да очертае по-добре “великобългарската пропаганда” в Македония, която се е водела още през средновековието! Може би с данните си за български народ и български език и гръцките житиеписци са били “придумани от пробългарската пропаганда”!

Макар и оскъдни, сведенията за Наум в никакъв случай не говорят, че той е “македонски славянин”. Във второто житие на Наум пише: **Наумъ прозевѣ въ Мин’сію**²³. Светите книги са преведжани от гръчъскы въ бλγάρскыи езыкѣ. Служба се е извършвала по български книги: **вечер’ное и ѳтрънок, бλγάρскаго писаніа**. В Първото житие се казва, че учениците на Кирил и Методий въ влгары вѣжааше. Същевременно **Мάρко ἐπίκοпъ вивѣ... четвъртѣи ἐπίσκοпъ**

въ Словенскій ѣзыкѣ бы Дѣволы. Как би следвало да се съчетаят последните два факта? За два народа ли става въпрос — за прабългари и за славяни? Защо е трябвало учениците да бягат при тюркски народ? Може би за да бъдат спечелени за великобългарската пропаганда...

Тук ще посоча само някои писмени свидетелства²⁴, които говорят за български народ и български език в пределите на областта Македония. Така например в житието на Георги Иверски (IX в.) жителите на село в Южна Македония са означени като “българи, които се наричат славяни” (bulgari, qui sclavi appellantur)²⁵. Грамотата на Роман II от 960 г. за манастира “Св. Йоан Коловос” (Южна Македония) споменава за *Σκλάβων - Βουλγάρων*²⁶. Битолският надпис съобщава за обновяване на града *Іωανом самодръжцемъ влъгарскомъ*²⁷. След битката при Велбъжд, когато областта Македония пада под сръбска власт, крал Душан се нарича цар на сърбите и българите: *Bulgariae imperii partis non medice particeps*²⁸.

За характера на населението в Македония и на неговия език в по-ново време важно свидетелство е Костурският гръцко-български речник със заглавна фраза *ἀρχή εν βουλγαρίοις ριμάτων εις κίνη γλώττα ἐρχομέν*²⁹. Какво е мнението на Д. Стефанович за етническия характер на населението в района? Професор Н. В. Джопсън основание твърди, че в българските диалекти около Солун и Кастория има ясни следи от старобългарския език — носови гласни. Д. Стефанович “оборва” посочения факт с думите: “По този начин той (проф. Н. В. Джопсън — бел. авт. — К. К.) отрича съществуването на социо-етническа македонска националност, а като обективно следствие и на отделен македонски език” (с. 14). Подчертавайки, че Солун и Кастория се намират в древна Македония, Д. Стефанович е против допускането, че “древните македонци” са били българи. В такъв случай авторът следва да обясни как “древните македонци” са изчезнали през XVI в., когато в Костурско има българи, и кога са се появили отново, за да може след 1945 г. да бъдат склонни да се идентифицират със социо-етническите македонци в Югославия. Важен паметник е и речникът на х. Даниил, който нарича говорите в Прилепско и Битолско български — *Βουλγάρικα*³⁰. Вук Караджич, който не може да бъде обвинен в пробългарска пропаганда³¹, смята за български не само говорите в Източна и Северна, но и в Централна Македония (Битолско и Прилепско)³². В описание на пътешественик се чете, че Ниш е български град, Лесковец и околностите му са населени с българи, в огромната си част населението на Скопие е българско, но има също цинцари и сърби, Ресен и Преспа са населени в голямата си част с българи и т. н.³³

Без да се представят каквито и да било езикови данни, диалектите в Македония се обявяват за преходни между сръбските и българските (с. 9). След като цитира А. Мейе, авторът обобщава: “С други думи, говоримите диалекти в Македония не са нито сръбски, нито български” (с. 10). Очевидно Д. Стефанович повтаря постановката на А. Белич от началото на века. Само ще припомним, че този “смесен” за А. Белич характер на македонските диалекти беше определен от големия славист В. Ягич като “филологически трици”³⁴ Бележитият познавач

на македонските диалекти А. М. Селищев с данни от топонимията, историята, етнографията и говоримия език в Македония разгроми изцяло постановката на А. Белич³⁵. Макар че говорите в Македония за Д. Стефанович са “преходни”, т. е. не са нито сръбски, нито български, в развитието си те се свързвали със сръбските диалекти! Българската диалектна група, както вече беше отбелязано, надминала македонските диалекти в “балканизационния процес” поради наличието на “натурални българи”, които не са оказали влияние на сръбските и македонските диалекти! Сръбската тенденциозност се подплатява и със споменатото обстоятелство, че празникът Слава се празнува от “македонци” и сърби. “Това показва по-близката връзка в религиозен аспект между македонци и сърби, отколкото между македонци и българи” (с. 13). И така близостта между македонските и сръбските диалекти е “защитена” многопланово — от историческа гледна точка (“натурални българи” не са се заселвали в Македония и Сърбия), от лингвистична (македонските диалекти са преходни, но са по-близо до сръбските) и от религиозна (“македонци” и сърби празнуват Слава).

От географското название Македония Д. Стефанович извежда етническо и приема априори съществуването на македонски език. Но по тази логика следва да се говори за тракийски език, мизийски език, добруджански език и т. н. Кой тогава е българският език и къде се намира народът, който го говори? Авторът е на мнение, че палеославянският език е бил “диалектът на предшествениците на днешните македонци (или славофони, или славомакедонци)” (с. 15). И тъй като днешните славяни около Солун били склонни да се идентифицират със “социоетническите македонци в Югославия”, следва, че и македонските говори в Югославия са наследници на палеославянския. Разбира се, че говорите в Македония генетически са свързани с първия писмен славянски език, но с него генетически са свързани и говорите в Мизия и Тракия, които днес образуват съвременния български език!

След като е “доказал” съществуването на македонски етнос, Д. Стефанович привежда още един аргумент срещу невъзможността да бъде използван терминът “старобългарски”. “В “Жития на Светците” — древната биография на Кирил и Методий — изразите “български” и “българин” не се срещат...” (с. 15). Дали това е така, тук няма да се коментира³⁶. Следва да се попита обаче къде в житията, а и не само в тях, се срещат изрази “македонец”, “славомакедонец”, “славофон” и т. н.?

След като прочете статията, читателят си задава въпроса: за каква аудитория е предназначена тя и защо е бил необходим този неин обем? Реално погледнато, цялата статия би следвало да има само политическа аргументация — от 1945 г. е създаден “македонски литературен език” и “социо-етническа националност” в пределите на бившата ФСР Югославия. Разбира се, че този исторически факт — резултат от споразумение между великите сили, сам по себе си не притежава никаква стойност, за да убеди непредубедения читател в съществуването на нов народ и език. Това налага съвременните политически резултати да се възпроизведат от историческа и лингвистична гледна точка в миналото. Доколко е

възможно това, показва анализът на различните аргументи, които Д. Стефанович предлага. Риторичната мрежа или по-точно словесната еквилибристика не са в състояние да променят етническата съотнесеност на първия писмен славянски език, за който терминът “старобългарски” е най-подходящ в това отношение. Останалите термини-синоними “старославянски” и “староцърковнославянски” посредством вътрешната си форма/признак насочват към отделни характерни особености на първия писмен славянски език — че е бил използван от различни славянски народи, че е бил употребяван за богослужение в църквата на славянския свят. Със същия успех би могъл да се използва и терминът “палеославянски”, който употребява Д. Стефанович, но не и със същото съдържание, което под предлог за терминологична точност и прецизност се опитва да вложи той. Срещу това съдържание се изправят като непреодолима преграда както историческите, така и лингвистичните факти. И най-малкото погледане назад в историята говори, че днешната територия на Македония (вече самостоятелна република) е била населявана от българи и се е говорил, а и днес се говори български език. Не е необходимо читателят да бъде специалист — историк, етнограф, езиковед, социолог, за да прецени сам възможно ли е създаването на нов език и нова националност като последица от следвоенна подялба на териториите и населението на един народ. В разгледаната статия много се казва, но нищо не се показва и абсолютно нищо не се доказва!

БЕЛЕЖКИ

¹ Сръ. А. А. Алексеев. Рец. на книгу Тот, Имре. Русская редакция древнеболгарского языка в конце XI — начале XII вв. София: Изд-во Болгарской академии наук, 1985, стр. 356. — Известия АН СССР, Серия литературы и языка, т. 46, 1, 1987, с. 86 — 89; В. М. Живов. Проблемы формирования русской редакции церковнославянского языка на начальном этапе (По поводу книги И. Тота "Русская редакция древнеболгарского языка в конце XI — начале XII вв."). София, 1985, 358 с. — Вопросы языкознания, 1987, 1, с. 45 — 65; Л. П. Жуковская. Еще раз о славянском языке (По поводу книг И. Тота и Р. М. Цейтлин). — Известия АН СССР. Серия литературы и языка, т. 46, 1, 1987, с. 79 — 85; А. Е. Супрун. Рец. на кн.: Цейтлин, Р. М. Лексика древнеболгарских рукописей X — XI вв. Болгарская академия наук. Институт болгарского языка. Отв. ред. Иванова-Мирчева Д. С., БАН, 1986, 355 с. — Известия АН СССР, Серия литературы и языка, 1987, т. 46, 3, с. 277 — 279; Г. А. Хабургаев. К вопросу о терминологическом обозначении объекта палеославистики. — Вопросы языкознания, 1987, № 4, с. 59 — 68.

² D. S. Stefanović. Old slavonic in politico-nomenclatural perspective. — The South Slav Journal, volume 12, N 3 — 4 (45 — 46), Autumn — Winter, 1989, pp. 1 — 17. За превода на статията на български език изказвам благодарност на Мая Мичева.

³ Старобългарският (старославянският, староцърковнославянският) език се обявява за “интернационален”, “интерславянски” език с “наддиалектен характер”, “специален йератически език” и т. н. Вж. сборника *Древнерусский язык в его отношении к старославянскому*. М., 1987, с. 12, 40, 100, 105.

⁴ По този въпрос вж. следните публикации, където е посочена и съответната литература: **Д. Дунков, Р. Станков.** К вопросу об основных положениях становления и развития древнеболгарского литературно-письменного языка и его изводов. — Старобългаристика, 1988, № 1, с. 9 — 28; **Ек. Дограмаджиева.** Новая гипотеза об этнической принадлежности древнеболгарского (старославянского, древнецерковнославянского) языка. — Старобългаристика, 1988, № 2, с. 8 — 14; **Ек. Дограмаджиева, Кр. Костова.** Проблемы дефиниции древнеболгарского языка на основе определений других древних славянских языков. — В: Славянска филология, т. 19, С., 1988, с. 19 — 28; **Ив. Кочев, Л. Домусчиева.** За народната основа на словообразователните модели на сложните съществителни в старобългарския език. — В: Славянска филология, т. 19, С., 1988, с. 46 — 63; **Ив. Кочев.** Старобългарските диалектни явления и понятието с о л у н с к и г о в о р. — Български език, 1987, № 3, с. 167 — 178; **Д. Иванова-Мирчева.** Отново за терминологията и за още нещо... (по повод на две статии — на Л. П. Жуковска и В. М. Живов). — Български език, 1987, № 3, с. 179 — 189; **Д. Иванова-Мирчева.** Характерни особености на старобългарските паметници. В: Славянска филология, т. 19, С., 1988, с. 29 — 35; **М. Мъжлекова.** Хипотези и факти за етническата принадлежност на старобългарските паметници. — Български език, 1988, № 1, с. 19 — 25; **М. Мъжлекова.** Речник на старобългарски думи в днешните български говори. С., 1990; **Граматика** на старобългарския език. Фонетика. Морфология. Синтаксис. С., 1991, с. 63 — 67.

⁵ Вж. **Ив. Гълъбов.** Избрани трудове по езикознание. С., 1986, с. 69, 199.

⁶ Вж. **Ст. Младенов.** История на българския език. Превод и редакция на проф. д-р Ив. Дуриданов. С., 1979, с. 156.

⁷ **V. Jagić.** Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Berlin, 1913, s. 280.

⁸ **Ив. Гълъбов.** Цит. съч., с. 82 — 86.

⁹ За състава и количеството на старобългарските паметници вж.: **Ек. Дограмаджиева.** Проблемы понятия “древнеболгарские памятники”. — Старобългаристика, 1988, № 4, с. 3 — 12; **Граматика** на старобългарския език..., с. 52 — 60.

¹⁰ **Ив. Гълъбов.** Цит. съч., с. 700.

¹¹ Пак там, с. 82 — 86.

¹² Пак там, с. 84 — 88.

¹³ Вж. по-подробно **Ив. Кочев.** Световни медиевисти за старобългарския език. — Български език, 1988, № 1, с. 3 — 18.

¹⁴ Специално за мнението на чешките и словашките учени относно етническата принадлежност на първия писмен славянски език и използването на термина “старобългарски” вж. **Ян Петър.** История на езиковедската българистика в Чехословакия. — В: Езиковедската българистика в Чехословакия. С., 1987, с. 9 — 84.

¹⁵ Вж. **М. Фасмер.** Этимологический словарь русского языка. т. III, М., 1987, с. 351.

¹⁶ **История** на България. т. II, С., 1981, с. 107.

¹⁷ **В. Бешевлиев.** Прабългарски епиграфски паметници. С., 1981, с. 61.

¹⁸ Възможно е Д. Стефанович да е използвал изданието на **К. Малевски, Ф. Каваев.** Свети Климент Охридски, 916 — 1966. Скопие, 1966, където е извършена фалшификация. За нея вж. **А. Милев.** Гръцките жития на Климент Охридски. Увод, текст, превод и обяснителни бележки. С., 1966, с. 21 — 22.

- ¹⁹ Гръцкият текст е по изданието на **А. Милев**. Цит. съч. В скоби се поставя страницата.
- ²⁰ Вж. **Й. Иванов**. Български старини из Македония. Фототипно издание. С., 1970, с. 316 — 318.
- ²¹ Това сведение се свързва с надписа от Балши: “Покръсти се от бога архонтът на България Борис, преименованият Михаил, заедно с дадения му от бога народ...” — **В. Бешевлиев**, Цит. съч., с. 88.
- ²² Трябва да се подчертае, че и латинските преводи говорят за българската принадлежност на Климент, вж.: **А. Милев**. Цит. съч. с. 21.
- ²³ Текстът на житията е от **Й. Иванов**. Цит. съч., с. 307 и 312.
- ²⁴ За паметниците в Македония, които недвусмислено посочват населението като българско с български език, вж. **Й. Иванов**. Цит. съч.
- ²⁵ **История на България**. т. II, С., 1981, с. 277.
- ²⁶ Пак там.
- ²⁷ **Й. Заимов, В. Заимова**. Битолски надпис на Иван Владислав самодържец български. С., 1970, с. 33 и 119.
- ²⁸ **Ст. Бояджиев**. Съществува ли е македонска нация. С., 1991, с. 21.
- ²⁹ **А. Ничев**. Костурският българо-гръцки речник от XVI век. С., 1987, с. 7. Следва да се изтъкне, че и този паметник е подлаган на фалшификация.
- ³⁰ Вж. Единството на българския език в миналото и днес. — **Български език**, 1978, № 1, с. 21.
- ³¹ Ще припомня думите на П. Й. Шафарик за Вук Караджич в писмо до Ян Колар: “... нашият добър Вук мрази българите и ги презира”. — Вж. **Ян Петър**. Цит. съч., с. 19.
- ³² Единството на българския език..., с. 21.
- ³³ **А. Воуе**. Recueil d'itinéraires dans la Turquie d'Europe. Цитирано по **Ст. Бояджиев**. Цит. съч., с. 24 — 25.
- ³⁴ “В. Ягич в писмо от 6/19. V. 1913 г. до Л. Милетич отбелязва по повод хипотезата за смесването следното: “Всичко това, което тук ви пиша, не е само мое лично мнение, а така мислят и мнозина руси, които не одобряват постъпката на Белич, който насилва науката, като приказва за три наречия — сръбско, македонско и българско, от които чрез смесване уж се образували сръбско-македонско наречие и македонско-българско. Това са филологически трици!” — Единството на българския език..., с. 25 — 26.
- ³⁵ **А. М. Селишев**. Македонская диалектология и сръбские лингвисты. А. Белич и его последователи. — В: Чуждестранни учени за Югозападните български говори. С., 1979, с. 161 — 229.
- ³⁶ Вж. **А. Хофер Едле фон Сулмтал, М. Маргаритов**. За Кирил и Методий. С., 1989, с. 14; **М. Спасова**. Scriptio continua и ролята на един предлог. — Старобългаристика, 1989, № 2, с. 58.